

СПОСОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ АВТОРА ЕЛЕКТРОННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ЯК ДОКАЗУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

METHODS OF IDENTIFICATION OF THE AUTHOR OF ELECTRONIC MESSAGES AS EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURE

Привиденцев О.Г., аспірант кафедри цивільного процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена розгляду способів ідентифікації автора електронних повідомлень як доказу в цивільному процесі та окремим особливостям доказової діяльності під час судового розгляду цивільних справ із використанням електронних доказів.

Через відсутність універсальних дієвих механізмів та спеціальних методик і критеріїв оцінювання використання електронних доказів у доказовій базі електронних повідомлень значно ускладнюється процес доказування в цивільному процесі. Особливим чином виокремлюється складне питання доказування причетності конкретної особи до електронного листування та проведення її ідентифікації як автора електронних повідомлень (текстових, голосових та/або мультимедійних).

У статті надано характеристику сутнісним ознакам та засобам доказування в цивільному процесі, досліджено законодавче регулювання відносин, які пов'язані з функціонуванням електронного листування, головним критерієм забезпечення якого як доказу є використання електронного підпису, а також зауважено головний недолік такого забезпечення надійності листування між фізичними особами – неможливість використання електронного підпису у неспеціалізованих системах обміну повідомленнями.

Дослідивши судову практику, зроблено висновок, що основною формою використання електронних повідомлень як доказу є роздрукування саме текстових повідомлень, що є паперовою копією електронного доказу, і в разі неможливості надання оригіналу електронного доказу суди не беруть його до уваги, а голосові і мультимедійні повідомлення нині взагалі залишаються поза увагою учасників правозастосовчої діяльності через складність їх використання як доказу.

Виокремлено дві підстави класифікації електронних повідомлень – за способом передачі повідомлень та за інформаційним наповненням (контентом) повідомлень. Головний інструмент ідентифікації автора електронних повідомлень як доказу в цивільному процесі на теперішньому етапі розвитку законодавства вбачається в проведенні судових експертиз, зокрема, в порядку забезпечення судом доказів.

Запропоновано запровадження процесу авторизації користувачів під час використання мобільного зв'язку та електронної пошти фізичними особами за паспортними даними як гарантію ідентифікації автора електронних повідомлень.

Ключові слова: ідентифікація, автор повідомлень, електронний доказ, електронні повідомлення, доказування, докази в цивільному процесі, цивільний процес.

The article is devoted to the consideration of ways to identify the author of electronic messages as evidence in civil procedure and some features of evidentiary activity during the trial of civil cases using electronic evidence.

Due to the lack of universal effective mechanisms and special methods and criteria for evaluating the use of electronic messages in the evidence base, the process of proving in civil procedure is significantly complicated. In particular, the complex issue of proving the involvement of a particular person in e-mail and identifying him as the author of electronic messages (text, voice and / or multimedia) is highlighted.

The article describes the essential features and means of proof in civil procedure, examines the legal regulation of relations related to the functioning of electronic correspondence, the main criterion for which is the use of electronic signatures as evidence, and notes the main disadvantage of such reliability of correspondence between individuals. – inability to use electronic signatures in non-specialized messaging systems.

Examining the case law, it was concluded that the main form of using electronic messages as evidence is the printing of text messages, which is a paper copy of electronic proof, and if it is impossible to provide the original electronic evidence, the courts do not take it into account, and voice and multimedia at present, law enforcement activities are generally ignored due to the complexity of their use as evidence.

There are two bases for the classification of electronic messages – the method of transmission of messages and the content (content) of messages. The main tool for identifying the author of electronic messages as evidence in civil procedure at the current stage of development of legislation is seen in the conduct of forensic examinations, in particular, in the order of providing evidence by the court.

The author proposed the introduction of the process of authorization of users when using mobile communication and e-mail by individuals on passport data as a guarantee of identification of the author of electronic messages.

Key words: identification, author of messages, electronic evidence, electronic messages, proof, proofs in civil procedure, civil procedure.

Постановка проблеми. Вже звичною та традиційною для суспільства стала інформація в електронному форматі, а електронні повідомлення (електронні поштові скриньки, месенджери, sms-повідомлення, поштові агенти сайтів) стали одним із найпоширеніших способів її передачі. Стрімкий розвиток ІТ-сфери розширив можливості застосування електронних даних, в тому числі і в судочинстві. Електронні форми комунікації та електронний документообіг став потребувати певного нормативно-правового регулювання під час їх використання у процесі вирішення цивільних справ судом, а обсяги обміну електронними даними в суспільстві суттєво збільшили кількість їх використання як доказів у суді. Нормативне регулювання загальних аспектів впровадження електронних доказів у систему правосуддя України відбулося в 2017 році, зі внесенням змін до процесуального законодавства України, зокрема і в Цивільний процесуальний кодекс України. Регламентація використання е-повідомлень як доказів у цивільному судочинстві має суто формально-декларативний характер їх застосування, і на практиці відсутні універсальні дієві механізми

та загальні методики їх використання в доказовій діяльності. Особливим чином виокремлюється складне питання доказування причетності конкретної особи до електронних повідомлень (текстових, голосових та/або мультимедійних), тому видається необхідним дослідити питання способів ідентифікації автора електронних повідомлень як доказу в цивільному судочинстві.

Стан дослідження. Проблеми застосування електронних доказів у цивільному процесі досліджували такі науковці, як В.Ф. Борисова, К.Л. Брановицький, О. Вороноук, Н.Ю. Голубева, К.Б. Дрогозюк, А.Ю. Каламайко, В.В. Комаров, О.М. Лазько, Д.Д. Луспенник, Ю.С. Павлова, В.С. Петренко, С.Я. Фурса, С.А. Чванкін та ін.

У 2016 році А.Ю. Каламайко одним із перших у вітчизняній правничій науці у своїй дисертації порушив питання загальної проблематики електронних доказів. Увага науковців зосереджена навколо питань визначення загальних концепцій та засад використання електронних доказів у цивільному процесі, запровадження електронних засобів доказування, а також особливостей збирання і проце-

суального закріплення електронних доказів у цивільному судочинстві, тоді як як проблема використання конкретних видів електронних доказів, зокрема електронних повідомлень як найпоширенішого засобу обміну інформацією, залишилася поза увагою вітчизняної наукової спільноти.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження способів ідентифікації автора електронних повідомлень як доказу в цивільному процесі. Для досягнення мети дослідження у статті ставляться такі завдання:

- охарактеризувати сутність та засоби доказування в цивільному процесі;
- дослідити питання законодавчого регулювання електронного листування в Україні;
- проаналізувати судову практику з позицій використання електронних доказів, зокрема електронних повідомлень;
- класифікувати електронні повідомлення за видами критеріями;
- дослідити способи ідентифікації автора кожного виду електронних повідомлень у процесі доказування.

Виклад основного матеріалу. Доказування як цивільна процесуальна категорія являє собою розумову та процесуальну діяльність суб'єктів доказування щодо з'ясування дійсних обставин справи і складається зі збирання, подання, дослідження (перевірки) та оцінювання судових доказів [1, с. 169–170]. Під доказами у справі розуміються отримані в передбаченому законом порядку відомості про факти, на основі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інших обставин, що мають значення для правильного розгляду і вирішення справи. Джерелами цих відомостей можуть виступати показання свідків, висновки експертів, письмові, речові та електронні докази. Саме останні стали в 2017 році новелою в судовій доказовій діяльності, в переліку яких законодавець також визначив текстові, голосові та мультимедійні повідомлення [2, ст. 100].

Окремим складним питанням у використанні електронного листування під час судового розгляду справи є ідентифікація автора електронних повідомлень. Під ідентифікацією варто розуміти процес визначення тотожності суб'єкта конкретній особі за допомогою визначення законодавством спеціальних експертиз та правових процедур.

Виходячи із положень Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [3], що встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів, та Закону України «Про електронні довірчі послуги» [4], який, зокрема, визначає правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації, можемо дійти висновку, що в електронному документі інформація зафіксована у вигляді електронних даних та повинна містити обов'язкові реквізити, а саме електронний підпис, який є ідентифікатором автора цього документу.

Учасники справи мають право подати до суду на підтвердження своїх вимог і заперечень електронні докази в оригіналі чи копії (електронна або паперова), яка засвідчена в порядку, передбаченому законом.

Варто підтримати думку В.С. Петренка про те, що законодавство України чітко регламентує використання електронного листування за допомогою електронного підпису, проте такий обмін повідомленнями характерний для державних органів (державних виконавців, податкових органів, судів), тому суди визнають електронне листування з використанням електронного підпису таким доказом, що відповідає вимогам достатності, допустимості, достовірності та належності [5, с. 49]. У сучасних реаліях під час повсякденного електронного листування між фізичними особами через свою непопулярність застосування електронного підпису стає рудиментом та винятком із правил, що викликає складнощі у використанні такого доказу у суді, адже позиції Верховного Суду України закріплю-

ють положення про невідповідність роздруковок електронного листування вимогам до електронного документа і через відсутність електронного підпису – неможливість ідентифікації відправника електронних повідомлень, адже зміст цих повідомлень не захищений від внесення змін і тому не може вважатися доказом [6], [7], [8].

Виходячи із загальних судових прецедентів, констатуємо, що тільки у разі наявності обґрунтованих сумнівів в учасника справи або суду щодо відповідності копії (паперової копії) та оригіналу електронного доказу, достовірності отриманих даних чи сумнівів у добровільності їх визнання стороною судового розгляду і неможливості подання та дослідження оригіналу електронного доказу суд може не взяти до уваги такий доказ, тому подання копії електронного доказу не робить такий доказ автоматично недопустимим. Такі правові наслідки матиме лише неподання оригіналу на вимогу суду [9], [10], [11].

Проблеми із доказуванням за допомогою електронного листування можуть виникнути тоді, коли сторони заперечуватимуть належність їм повідомлень чи електронних адрес, а також у зв'язку з неможливістю надання оригіналу доказу.

Універсальних способів ідентифікації (визначення) автора електронних повідомлень, окрім електронного підпису, на сучасному етапі законодавчого розвитку не передбачено, тому конкретний тип е-повідомлень підлягає видовому або комбінованому методу дослідження.

Можна виділити такі види електронних повідомлень:

- 1) за способом передачі е-повідомлень:
  - електронні поштові скриньки (Gmail.com, i.ua, ukr.net, тощо);
  - месенджери (Telegram, Viber, WhatsApp, тощо);
  - sms-повідомлення (за допомогою сотового мобільного зв'язку);
  - поштові агенти сайтів (Facebook, Instagram, Skype, тощо);
- 2) за інформаційним наповненням (контентом) е-повідомлень:
  - текстові;
  - голосові;
  - мультимедійні.

У кожного з видів е-повідомлень є спосіб, який найбільш ефективно допомагає в умовах здійснення цивільного судочинства визначити автора цих повідомлень.

Головним інструментарієм, як вбачається, у разі видових досліджень на предмет ідентифікації автора електронних повідомлень будуть виступати судові експертизи, які призначаються, зокрема, в порядку забезпечення судом доказів. Судові експертизи відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [12], а висновок експерта – це засіб доказування, сформований у результаті проведеного дослідження на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи [13, с. 28].

Дослідження та оцінка електронних повідомлень із поштових скриньок судом передбачає визначення факту користування та володіння особою конкретною електронною адресою, з якою відбувалося листування. Вбачається за доцільне запровадити поступове присвоєння офіційних електронних адрес фізичним особам в Україні, адже такий механізм значно спростив би процес доказування. Відповідний законопроект № 3860 від 16.07.2020 року «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства, Цивільного кодексу України) для забезпечення використання офіційної електронної адреси» був зареєстрований і передбачав, зокрема і для фізичних осіб, впровадження офіційної

електронної адреси, можливість використання якої буде присвоюватися громадянам під час отримання паспорта або зміни даних у паспорті. Однак фізичні особи могли б отримувати офіційну електронну адресу тільки за бажанням через Єдиний портал державних послуг «Дія», проте пізніше цей законопроект було відхилено. Альтернативою такого механізму у процесі судового розгляду виступає проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи, яка дасть змогу встановити закономірності формування і дослідження комп'ютерних систем та руху електронної інформації. Також можливе використання фактів повідомлення стороною власної електронної адреси в офіційних документах, реєстрах чи інших джерелах, що значно спрощує процес доведення доказової позиції в суді.

Месенджери – це служби в системах обміну миттєвими повідомленнями між користувачами через комп'ютерні мережі. Найчастіше ідентифікація клієнтів проходить за допомогою особистого мобільного номеру, що робить їх схожими за використанням із sms-повідомленнями.

Поширеною є судова практика прийняття як доказів скріншотів листування в месенджерах для підтвердження фактів (обставин), що входять до предмета доказування. Так, належними доказами обміну повідомленнями між учасниками справи визнавалися скріншоти з месенджера Viber та через програмне забезпечення «Скуре» [14], [15], а в окремих випадках суди приймають як докази скріншоти обміну повідомленнями з месенджера Viber, де розміщено фото особи – учасника справи [16]. Проблема застосування скріншотів із месенджерів пов'язана з наявністю в цих мережах функції видалення повідомлення як у відправника, так і в отримувача, що призведе до неможливості надання оригіналу електронного доказу та його підтвердження, тому вбачається за необхідне в таких випадках використовувати процесуальне право на забезпечення доказів судом шляхом їх огляду для фіксації змісту, а невідповідність між скріншотами та змістом сторінок може бути самостійною підставою для проведення судової експертизи.

Обов'язкова авторизація користувачів у операторів мобільного зв'язку за паспортними даними допомогла би спростити процес їх ідентифікації. Нині в Україні дозволена лише добровільна фіксація особи за паспортними даними до конкретного мобільного номеру. Застосування такого механізму можливе за допомогою особистого кабінету на сайті оператора мобільного зв'язку та електронної заяви з накладанням електронного підпису або за особистою письмовою заявою в центрах обслуговування користувачів.

11 серпня 2021 року Комітет із питань цифрової трансформації запропонував для обговорення законопроект щодо ідентифікації користувачів електронних комунікаційних послуг, який передбачав надання вищезазначених послуг, у тому числі і послуг мобільного зв'язку, лише за умови обов'язкового здійснення авторизації у постачальника електронних комунікаційних послуг. Пізніше цей законопроект було відкликано з метою його доопрацювання. Більш ніж 150 країн у світі використовують реєстрацію SIM-карток за документом, що посвідчує особу, а саме такі провідні країни світу, як Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Польща, Франція, Бельгія, Австралія та ін. Такий механізм, поряд з офіційними електронними адресами в Україні, значно би прискорив та уніфікував процес доказової діяльності, спрямований на ідентифікацію автора електронних листів, відправлених через sms-повідомлення та месенджери.

Складність використання листування як доказу через поштові агенти сайтів та соціальних мереж викликана тим, що фактично неможливо встановити особу, з якою відбувається обмін інформації та повідомленнями, окрім як із контексту самого листування, адже в сучасному світі досить поширені сторінки-фейки, на яких розміщена свідомо помилкова персональна інформація, і тому досить часто

суди вважають такі докази недопустимими та неналежними. У соціальних мережах доступна функція публічних повідомлень необмеженому колу адресатів за допомогою їх розміщення безпосередньо на персональній сторінці, з можливістю їх миттєвого видалення. Фіксування цієї інформації можуть забезпечити експертні установи. Так, послуги фіксації і дослідження вмісту інтернет-сторінок може здійснювати об'єднання підприємств «Український мережевий інформаційний центр», а за результатами перевірки надавати звіт, який може бути використано як доказ, навіть після видалення інформації зі сторінки. Для підтвердження такого виду доказу та в подальшому ідентифікації автора повідомлень може призначатися судово експертиза у сфері телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, які допоможуть встановити факти та способи передачі інформації в телекомунікаційних системах, а також ір-адресу, з якої надходили електронні повідомлення, з подальшою ідентифікацією отримувача послуг.

Залежно від типу інформації, розміщеної в електронних повідомленнях, автора можна ідентифікувати за допомогою таких правових процедур чи експертиз:

- автора текстових повідомлень допоможе встановити лінгвістична експертиза писемного мовлення, підвидом якої є почеркознавча й авторознавча експертиза за методикою дослідження цифрового письма, що за сукупністю характерних ознак надасть експертну оцінку таким діям: чи виконано цифровий запис конкретною особою, однією чи різними особами виконано кілька різних записів, а також встановить факт дописки та відносну давність виконання цифрових записів;

- автора голосових повідомлень у разі заперечень іншими учасниками або сумнівів про факт належності голосу стороні судового процесу чи факт фальсифікації доказу та монтажу звукозапису можна ідентифікувати лише за допомогою призначеної експертизи відеозвукозапису (фоноскопичної), яка встановлює тотожність особи до фізичних параметрів голосу на звукозаписі, підтверджує або спростовує факт фальсифікації цього доказу, а також лінгвістичної експертизи усного мовлення, яка ідентифікує особу за матеріалом на звукозаписі за лінгвістичними параметрами усного мовлення;

- для ідентифікації автора мультимедійних повідомлень необхідно визначитись із самим поняттям «мультимедіа», під яким варто розуміти комбінування різних форм представлення інформації – текстової, графічної, звукової. Саме тому можна застосовувати засоби ідентифікації автора як текстових, так і голосових повідомлень, а також застосовувати засоби ідентифікації, характерні для графічної інформації – фото- та відеоматеріалів. Фототехнічна експертиза (експертиза фотографії) допоможе з'ясувати факт наявності ознак монтажу на фото, а також час та місце їх виготовлення та за наявності – змінення цих файлів графічними редакторами. Варто зазначити, що наведена експертиза ефективна в розрізі тематики статті лише у разі необхідності встановлення особи на фото. Наприклад, якщо особа надіслала фотознімок самої себе – «селфі» – і необхідно порівняти метадані, збережені на фото (час та місце зйомки), з часом отримання такого повідомлення. Для дослідження відеоматеріалів застосовують експертизу відеозвукозапису – на предмет наявності на відео звукового матеріалу та проведення аналогічних експертних дій як і з голосовими повідомленнями, а також отримання метаданих та наявності або відсутності монтажу.

Висновки. Проаналізовані матеріали судової практики дають змогу дійти висновку, що основною формою застосування електронного листування як доказу, незалежно від способу поширення, є роздрукування текстових повідомлень, що є паперовою копією електронного доказу. Основним критерієм, за яким суди не беруть до уваги такий доказ, є неможливість надання оригіналу такого доказу і наявність обгрунтованого сумніву в учасника справи щодо

його достовірності. Водночас голосові та мультимедійні повідомлення залишаються поза увагою учасників правозастосовчої діяльності через складність їх використання в суді як доказової бази. Надійним способом ідентифікації автора електронних повідомлень законодавець передбачив застосування електронного підпису, проте під час обміну електронними повідомленнями між фізичними особами він практично не застосовується через неможливість його функціонування в неспеціалізованих системах обміну інформацією. Альтернативою забезпечення електронних повідомлень як доказу виступають судові експертизи (комп'ютерно-технічна, відеозвукозапису, лінгвістична, авторознавча, експертиза фотографії та ін.), які можуть комбінуватися між собою для забезпечення факту достовірності в ідентифікації автора залежно від типу повідомлень. Способом уніфікації та спрощення ідентифікації авторів електронних повідомлень як доказу, у тому числі в цивільному процесі, можуть виступити спеціальні закони, які

регулювали б авторизацію користувачів під час використання мобільного зв'язку та електронних адрес фізичними особами за паспортами або іншими документами.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити загальний висновок, що головний критерій ідентифікації автора електронних повідомлень, за яким суд проводить оцінку доказів на теперішній час, – контекст самих повідомлень, а за відсутності універсальних механізмів для ефективного використання електронних повідомлень як доказу необхідно застосовувати весь комплекс правових процедур, що робить цей вид доказів складнішим у використанні порівняно з іншими, адже сформована новація процесуального законодавства в Україні у вигляді електронних доказів та загальна діджиталізація суспільства заклали основи для формування цього інституту в системі судочинства, який поки ще недостатньою мірою відповідає вимогам сучасних тенденцій функціонування суспільства і потребує подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (для підготовки і тестування) 2-ге вид., пер. і доп./ за ред. Н.Ю. Голубєвої. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 436 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004р. №1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 року № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст.275.
4. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 400.
5. Петренко В.С. Електронні листи як докази у судочинстві / В.С. Петренко // Актуальні проблеми захисту права власності : матер. кругл. столу (м. Одеса, 17 червня 2016 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є.О. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 48–51.
6. Постанова Верховного Суду від 11 червня 2019 року у справі № 904/2882/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82426143> (дата звернення: 27.09.2021).
7. Постанова Верховного Суду від 24 вересня 2019 року у справі № 922/1151/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84515934> (дата звернення: 27.09.2021).
8. Постанова Верховного Суду від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88244984> (Дата звернення: 27.09.2021).
9. Постанова Верховного Суду від 29 січня 2021 року у справі № 922/51/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94517830> (Дата звернення: 27.09.2021).
10. Постанова Верховного Суду від 21 березня 2019 року у справі № 568/879/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80751512> (Дата звернення: 27.09.2021).
11. Постанова Верховного Суду від 28 квітня 2021 року у справі № 234/7160/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96631900> (Дата звернення: 27.09.2021).
12. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994. № 4038-XII // База даних «Законодавство України». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 25.09.2021).
13. Штефан А.С. Висновок експерта у цивільному судочинстві. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 2/2018. С. 16–28.
14. Постанова Верховного Суду від 25 березня 2020 року у справі № 570/1369/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602149> (Дата звернення: 27.09.2021).
15. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2020 року у справі № 905/2319/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88842957> (Дата звернення: 27.09.2021).
16. Постанова Верховного Суду від 27 листопада 2019 року у справі № 1540/3778/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85934103> (Дата звернення: 27.09.2021).